

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Кремена Борисова-Маринова,
секция „Икономическа и историческа демография”, Департамент „Демография”, ИИНЧ-
БАН, Научна специалност „Статистика и демография”

член на научно жури за провеждане на защита на дисертационен труд
на тема „Селската депопулация в България през периода 1946-2011 г.”,
автор Николай Цветанов Цеков,
научен консултант проф. д.ик.н. Пенка Найденова
за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по специалност
„Статистика и демография” (шифър 05.02.06)

Оценката на рецензирания труд е съставена съгласно правилата за работа на научните журита в ИИНЧ-БАН, утвърдени от директора на ИИНЧ-БАН, и следва установената в тях структура.

1. Обща характеристика на труда – обем и структура.

Представеният научен труд от 246 страници текст и Приложения в електронен формат е достатъчен като обем за дисертационен труд. Той съдържа разгърната и логически последователна структура на изложение, чиито основни елементи са: Увод, Първа глава. Основни характеристики на депопулацията, Втора глава. Времени и пространствени различия при селската депопулация в България, Трета глава. Фактори и последици от разгръщането на селската депопулация, Заключение, Използвана литература и Приложения. Двете Приложения съдържат Списък на „автентичните“ селски селища, съществували през периода 1946-2011 г., и Списък на изцяло селските общини в България през същия период.

В представения за защита дисертационен труд се изследва един много актуален за нашата страна проблем – изучаване на процеса на депопулация на селата в България в течение на 65-годишен период. Изследването на депопулацията от демографска гледна точка е много труден и сложен теоретичен проблем, който все още е недостатъчно разработен, и то не само в България. Научните публикации с резултати от изучаването на различните аспекти на тази проблематика не са много. Следва да се има предвид, че последиците от процеса на депопулация са свързани не само с демографското, но и със социално-икономическото развитие в национален и особено в регионален аспект. В тази връзка може да се твърди, че рецензираният научен труд има висока научна и приложна

стойност и потенциал да бъде използван за нуждите на управлението, включително и за създаване и оценка на регионални стратегии за развитие. Тук е необходимо да се взема под внимание факта, че процесът на депопулация на селата има много значими икономически и социални последици, които ще продължат да се развиват и задълбочават и през следващите няколко десетилетия, най-вероятно със значителна интензивност.

Предложеният труд е оригинално интердисциплинарно изследване, в което идеята на докторанта е развита и разработена в теоретичен и аналитичен план. Докторантът е формулирал точно и правилно обекта и предмета на изследване още в началото на своята работа. Научната цел на дисертацията е много добре посочена на стр. 8, а именно „да се разкрият особеностите на обезлюдяването на селските райони в България през периода 1946-2011 г. в динамичен и пространствен аспект“. Точно и коректно са формулирани шест задачи за изпълнението на поставената цел в дисертационния труд. Необходимо е да се отбележи, че структурата на научния труд е обоснована, логична и подчинена на постигането на целта и формулираните задачи.

2. Литературна осведоменост и теоретична подготовка на кандидата.

Докторантът Николай Цеков има много добро равнище на познания върху изследванията, извършени в областта на демографското развитие на селското население, обезлюдяването и депопулацията на селата, на демографските проекции в страната и на основните международни организации. Той е успял да покаже равнището на теоретичната си подготовка не само в изложението на дисертационния труд, но и в представения списък на използваната литература. В изложението докторантът демонстрира много добро равнище на теоретична подготовка и познания за дефинирането, измерването на скоростта и етапите на протичане на процеса на депопулация на селата на национално и регионално равнище. В критичния обзор на изследваната проблематика докторантът е открил и формулирал точно нерешените проблеми в областта на измерването и оценяването на скоростта на развитие на процеса на селска депопулация в България и други европейски страни през разглеждания период.

Библиографията на труда включва 151 източника, от които 77 на кирилица и 74 на латиница. Посочените трудове са цитирани коректно, като се посочват в изложението в бележки под линия и в отделен списък на използваната литература.

3. Методичен подход.

В дисертационния труд намират приложение редица съвременни демографски и други научни подходи при дефиниране на процеса на депопулация и са използвани утвърдени статистически методи за измерване скоростта на протичането му сред селското население на страната. Оценката за развитието на даден сложен социален процес, какъвто е и депопулацията, следва да започне с критичен поглед към степента на точност на измерването му. В тази връзка ще посочим, че авторът акцентира в изследването си върху въведеното от него понятие „автентично“ селско население и изучава скоростта на изменение на броя му през изминалите шест и половина десетилетия (Втора глава), но прави и собствени проекции като използва възприетото понятие, чиито резултати сравнява с публикуваните сценарии на развитие на международни организации като Департамента по населението на ООН (Трета глава, т. 3.4.).

Разработени са комплексно и в дълбочина измененията в регионалните характеристики на селската депопулация в страната през изследвания период. Те обхващат проследяването на процеса по общини, по категории села и по височинни пояси на селските селища (точки 2.3, 2.4 и 2.5 от Втора глава). Задълбочено и коректно са определени няколко различни зони и ядра на селска депопулация в зависимост от скоростта на протеклия в тях процес през изследвания период, които са илюстрирани много нагледно със съответните картосхеми. Задълбоченото изследване на развитието на депопулацията по селищни категории позволява на автора да достигне до ясни и точни оценки за влиянието на обезлюдяването на селата върху изменението на селската селищна мрежа.

Следва да се отбележи, че представеният методологичен подход и прилагането му за определяне на реалните темпове на селска депопулация в труда, както посочва и авторът, дава възможност да се ограничат неточностите при оценяване на скоростта и обхвата на депопулационните процеси в селските райони и селища поради механично трансформиране на села в градове. Това позволява да се даде, макар и донякъде условна, числова оценка на значимостта на въздействието на административните фактори върху темповете на селска депопулация в страната през изследвания период.

4. Значимост и убедителност на получените резултати, интерпретации и изводи.

Получените резултати от изследването са изложени логично и точно и имат методологическо и практико-приложно значение. Разработването на понятието „автентично“ селско население е стъпка към уточняване на теоретичната схема на селската депопулация и терминологичния ѝ апарат, което е необходимо направление на развитие на теоретични демографски модели у нас. Прилагането на понятието в аналитичната част на труда е крачка напред в по-точното измерване на изследвания демографски процес след селското население на страната през изследвания период.

Изследването на регионалните особености на обезлюдяването на селските райони в България посредством анализ на демографските характеристики на развитие на процеса в страната и международни сравнения е от голямо значение за развитието на регионалните демографски изследвания у нас. Високата за мащабите на страната и продължителна външна миграция през последните три десетилетия и липсата на надеждна и изчерпателна статистическа информация за нея налагат необходимостта както от разработването на подходи за оценяване на размера на вътрешно- и външно-миграционните потоци, така и от практическо оценяване на броя на населението на страната и нейните региони. Изработването на дългосрочни проекции за населението на страната и в териториален разрез за изучаване развитието на процеса на депопулация е важна задача пред демографските изследвания у нас.

Предложеният от Николай Цеков дисертационен труд съдържа важни за демографското и социално-икономическото развитие на страната и нейните региони резултати. Това превръща предложениия труд в навременно научно изследване, в което се предлага доразвитие на инструментариума за измерване на демографски процес – в случая на депопулацията на селата в страната, по-точно измерване на протичащото обезлюдяване сред селското население в национален и най-вече в регионален аспект, и приложни научни резултати, които могат да послужат за изработване на адекватни и по-ефективни икономически стратегии и програми за смекчаване на последиците от селската депопулация в страната.

5. Критични бележки към труда.

Към научния труд на докторанта бих направила две препоръки. Първата се отнася до разширяване на предмета на изследване в неговата бъдеща научна работа. Изследването на размера, скоростта и демографските последици от обезлюдяването и депопулацията на

градовете (и особено на малките и средните) в регионален аспект в страната през последните три десетилетия е много съществен и слабо изучен проблем в България. Изложеното в дисертационния труд показва, че авторът може да насочи усилия към подобно изследване, и е необходимо да се отбележи, че той има необходимата компетентност за реализирането му. Втората препоръка е авторът да подготви кратко изложение с получените резултати за регионалните измерения на селската депопулация, което да се предостави на заинтересовани държавни институции като Министерство на икономиката, Министерство на регионалното развитие и благоустройство и други институции и организации с цел да се подпомогне работата им по оценка и доработване на политики за намаляване на негативните последици от процеса на депопулация на селата.

6. Характер на научните приноси.

Предложеният дисертационен труд съдържа както методологически приноси, така и приноси с научно-приложен характер, които произтичат от решаването на поставените от автора задачи. Приемам справката за научните приноси на дисертационния труд с бележката, че „критичният преглед на научната литература по проблемите на селското обезлюдяване в България“ (т. 1 от приложната част на справката за научните приноси) е основна и неразделна част от научноизследователската работа по една дисертация, а не научен принос, и следва да отпадне от справката.

Логично е да се приеме, че всички приноси в методологическата част на справката (1, 2, 3, 4, 5 и 6) са оригинални. В теоретико-методологичен аспект като особено значими могат да се посочат следните изследователски резултати и постижения:

- Обогаляване на тезите за същността, измерването и оценката на скоростта на депопулацията на селата посредством дефинирането на нови понятия в теоретичната схема на депопулацията на селата („автентично“ селско население, „автентично“ селско селище и „автентична“ селска депопулация) и прилагането на нов подход за изчисляване на темповете на селската депопулация на национално равнище и в регионален аспект.
- Доказана е и измерена статистически връзката между селската депопулация и измененията на селската селищна мрежа в страната през изследвания период, включително чрез използване на показател за асиметрия на разпределението на селата според броя на населението им.

- Доказано и измерено е влиянието на административните изменения на статута на определени села върху темповете на еволюция на депопулацията на селата в страната през изследвания период.
- Изследвана е и е измерена степента на зависимост между темповете на селска депопулация в страната и определени демографски и икономически признаци, имащи отношение към характеризирането на демографското възпроизводство и социално-икономическото развитие на дадена територия.
- Приложен е клъстърен анализ за групиране на дефинираните изцяло селски общини в страната в зависимост от сходството на избрани показатели за демографското им състояние през изследвания период.
- Направени са сравнения по избрани демографски и социално-икономически показатели за протичане на селската депопулация в България и други европейски страни.

Необходимо е да се посочи, че тези приноси не само разширяват съществуващите теоретични знания, но и могат да съдействат за изменения в провежданите демографска, икономическа и социална политика в страната.

Приносителите с практико-приложен характер във втората част на справка (2 и 3) също са оригинални:

- Получените резултати за актуалното състояние и възможното бъдещо развитие на селските селища в страната за периода до 2050 г. в регионален разрез са много добра основа за разработване на специални стратегии, политики и мерки за намаляване на последиците от селската депопулация в страната.
- Обосновано е предложение за създаване на единна информационна база за демографския, икономически и природо-географски потенциал на съществуващите села в страната, чието реализиране ще спомогне при взимането на решения от страна на държавната администрация, свързани със запазване на жизнеспособната част от селската селищна мрежа и прилежащата инфраструктура.

7. Оценка на качеството на научните трудове

Авторефератът отразява точно и ясно съдържанието на дисертационния труд и постигнатите резултати. Той е в обем от 37 страници и включва обща характеристика на дисертационния труд, цел и задачи на изследването, обект и предмет, използвани изследователски методи, съдържанието на изследването по глави, заключение, справка за приносите на дисертационния труд и списък на публикациите по темата на дисертационния труд.

Публикациите, свързани с темата на дисертационния труд, са общо 12 на брой, като от тях един доклад на научен форум и 11 статии, от които една на английски и една на немски език. Сред основните публикации на автора следва да се отбележат „Същност на депопулацията. Основни дефиниции и фактори“ в колективната монография „Демографската ситуация в районите на депопулация (на примера на Северозападна България)“; „Селската селищна мрежа като фактор за развитието на човешкия потенциал на българското село“; „Депопулацията и условията на живот в българското село“; „Дългосрочни тенденции в селското обезлюдяване на България“, в които са апробирани основни резултати от дисертационния труд.

Статиите на Николай Цеков са публикувани в реномирани научни списания в страната: сп. Проблеми на географията (№ 1, 1999 г.), сп. Население (№ 2, 2008 г.; № 4, 2011 г.; № 5, 2012 г.; № 6, 2013 г.; № 8 и 12, 2015 г.; № 9 и 10, 2017 г). Николай Цеков участва като съавтор съвместно с проф. М. Сугарева, Д. Донев и Д. Бошикьов в колективна монография, издадена от Академичното издателство „Проф. Марин Дринов“ (№ 3, 2008 г.). Докладът „Селската депопулация в България през периода 1946-2011 г.“ е изнесен на Първия демографски форум в страната „Демографската ситуация и развитието на България“ през 2014 г. и отпечатан в сборника с доклади от него.

Всички публикации на докторанта са професионално подготвени и съдържат основни методологически и научно приложни резултати във връзка с представения дисертационен труд.

8. Доколко изследванията по дисертацията са лично дело на кандидата

По мое мнение изследванията по дисертационния труд са предимно личен принос на докторанта Н. Цеков. Основни аргументи в полза на това заключение са качествата на представения дисертационен труд, както и работата ми с него като автор в качеството ми

главен редактор на сп. „Население“ от 2012 г. до днес и като член и ръководител на секция „Икономическа и историческа демография“ на ИИНЧ-БАН.

9. Мотивирано заключение

Предложеният труд на тема „Селската депопулация в България през периода 1946-2011 г.“ е реализиран върху ясно определена проблематика с висока научна стойност и голяма научно-приложна актуалност и значимост. Той покрива изцяло традиционно установилите се у нас критерии за докторска дисертация. Като се вземат предвид достойнствата на представения дисертационен труд, получените в него резултати и изводите от настоящата рецензия си позволявам да препоръчам на Уважаемото научно жури на Николай Цеков да бъде присъдена образователната и научна степен “доктор”.

София,
13.02.2018 г.

Подпис:
(проф. д-р К. Борисова-Маринова)